

ORTADOĞU YILLIĞI 2010

KEMAL İNAT
MUHİTTİN ATAMAN
İSMAİL NUMAN TELCİ

Ortadoğu Yıllığı

Sahibi: Bilgi Kùltür Derneęi adına Kemal İnat

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Muhittin Ataman

Editörler

Kemal İnat, Muhittin Ataman

Yardımcı Editörler

Ali Balcı, Nebi Miş, İsmail Numan Telci

Kitap Tamım Editörü

Murat Yeşiltaş

Yayın Kurulu

Tuncay Kardaş, Filiz Cicioğlu, Zafer Akbaş, Mehmet Öcal,
Yıldırım Turan, Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, Bilal Yıldırım,
Ensar Muslu, Ömer Behram Özdemir, Nuh Uçgan

Danışma Kurulu

Birol Akgün, Berdal Aral, Tayyar Arı, Atilla Arkan, Veysel Ayhan,
Jurgen Bellers, Bünyamin Bezci, Ömer Çaha, Cenap Çakmak,
İhsan Dağı, Burhanettin Duran, Raymond Hinnebusch, İrfan Haşlak,
Mesut Özcan, Ahmet Öztürk, Harun Öztürkler, Markus Porsche-Ludwig,
Ahmet Uysal, Yüksel Sezgin, Ramazan Kılınç, Ahmet T. Kuru

Adres: Cumhuriyet Mah. Çark Cad. Asım Hamdi Arca Apt.
No:38 Kat:3 54050 SAKARYA

açılmkitap

alayköşkü cad. civan han no: 6/3
caęaloęlu-istanbul
tel: 0212 520 98 90 - 527 06 77

açılmkitap: 37

uluslar arası ilişkiler: 2

yaynevi sertifika no: 22787

ISSN: 2146-7595

ISBN: 978-9944-105-28-6

birinci baskı: aralık 2011

içdüzen - kapak: tekin öztürk

baskı: şenyıldız matbaacılık gümüşsuyu cad.

no: 3 Kat: 1 topkapı-ist. tel: 0212 483 47 91

cilt: yıldız mücellit

*“Yılda bir kez yayınlanan Ortadoğu Yıllığı hakemli bir dergidir.
Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.”*

açılmkitap bir pınar yayın grubu kuruluşudur.

İçindekiler

Türkiye'nin İran Politikası 2010 / Kemal İnat	9
Ortadoğu Ülkelerinin 2010 Yılı Gelişmeleri	43
Irak 2010 / Mesut Özcan	45
İran 2010 / Cenap Çakmak	69
Filistin 2010 / Ali Balcı	111
Lübnan 2010 / Filiz Cicioğlu	145
İsrail 2010 / Veysel Kurt	165
Suudi Arabistan 2010 / Muhittin Ataman - Nuh Uçgan	193
Mısır 2010 / İsmail Numan Telci	223
Suriye 2010 / Mustafa Yetim	253
Ürdün 2010 / Zafer Akbaş	287
Yemen 2010 / M. Ali Akyurt	313
Birleşik Arap Emirlikleri 2010 / Cengiz Dinç	335
Kuveyt 2010 / Bilal Yıldırım	363
Umman 2010 / Rıdvan Kalaycı	385
Katar 2010 / Ensar Muslu	407
Bahreyn 2010 / Ahmet Öztürk	433
Ortadoğu Üzerine Makaleler	461
Çağdaş İslam Arap Düşüncesi ve Cabiri / Atilla Arkan	463
İran'da Siyasî Düzen Eleştirisi:	
Muhammed Müçtehid Şebisterî Örneği / Muammer İskenderoğlu	485
Suudi Arabistan'daki Stratejik Doğal Kaynakların Önemi ve	
Siyaset ile Ekonomi Üzerindeki Etkisi / Muhittin Ataman - Nuh Uçgan ..	508
Kitap Tanıtımı / Book Review	533

Ürdün 2010

Resmi Adı	Ürdün Haşimi Krallığı
Başkent	Amman
Yüzölçümü	92.300 km²
Nüfus	6.187.000
GSYH	27,1 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Abdullah (1999-)
Dışişleri Bakanı	Selahaddin El-Beşir
Türkiye Büyükelçisi	Faris Şevket El-Mufti
Askeri Harcamalar	1,9 milyar dolar
Asker Sayısı	110,500

Etnik Yapı

Arap	% 98
Diğer	% 2

Dini Yapı

İslam	% 92
Hristiyan	% 6
Diğer	% 2

Petrol Üretimi	88 varil/gün
Petrol Tüketimi	108.200 varil/gün
İhracat	7,3 milyar dolar
İthalat	12,9 milyar dolar

Ürdün 2010

Zafer Akbaş

[Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Ürdün, Ortadoğu bölgesinde ABD başta olmak üzere Batılı güçlerle dostane ilişkileri kurmuş olan bir devlettir. İsrail'le arasında barış anlaşması bulunan ülke bu durumu nedeniyle iç ve dış muhalefetle karşılaşmaktadır. Ülke ekonomisinde dış yardımların payı büyüktür. İç politikada mültecilerin entegrasyonu ve muhalefetin isteklerinin karşılanması sorunuyla karşı karşıyadır. Ülkenin iç politik gündemindeki en önemli unsur 2010 parlamento seçimleri ve politik ve ekonomik reform çalışmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Reform | Filistinliler | Muhalefet | Dış Finansal Yardım | Genel Seçimler

Jordan 2010

Abstract

Jordan is one of the few Middle Eastern countries that established friendly relations with the western world, including the United States. Its peace agreement with Israel faces opposition from neighboring states as well as internal actors. External aid accounts a big percentage of country's economy. Internally the most important problems are integration of refugees and demands by the opposition groups. The parliamentary election and economic reforms were the developments that set the political agenda in 2010.

Keywords: Reform | Palestinians | Opposition | External Financial Aid | General Elections

İç Gelişmeler

Ürdün iç politikasının 2010 yılı içindeki en önemli gelişmelerinden biri milletvekili genel seçimidir. Amman yönetiminin seçimlerden önce seçim kanunda yaptığı değişiklikler tepki çekmiş ve ana muhalefet partisinin meclis dışında kalması gibi önemli politik sonuçlar doğurmuştur. Kral Abdullah'ın onaylamasından sonra 2010 seçimleri için yürürlüğe giren yeni seçim yasası bölgesel eşitsizlikleri de artırmıştır. Seçim yasasına göre, Filistin kökenli Ürdünlülerin ve İslamcıların daha yoğunlukta ve güçlü olduğu kentler daha az milletvekili çıkaracaktı. Muhalif politikacıların çoğu orantılı seçim sistemini istemektedir.¹ Ürdün yönetimi bu değişiklikle bir taraftan İslami Hareket Cephesi (İHC)'nin güçlü olduğu kentlerden çıkacak milletvekili sayısını azaltırken diğer taraftan rejime yakın bedevilerin oluşturduğu aşiretlerin yerleşim yerleri olan kırsal kesimlerdeki milletvekili sayısını artırmayı planlanmıştır. Bu vesile ile 1989 seçimlerinden sonra başlayan muhalefeti engelleme sürecinin bir örneği daha yaşanmıştır. Ancak son yıllarda en büyük muhalefet partisi olan İHC'nin faaliyetlerinin engellenmesine yönelik düzenlemeler yapılmakta ve en azından İHC'nin mecliste temsili zorlaştırılmaktadır. 2010 milletvekili genel seçimi de bunun bir örneğini oluşturmuştur.

4 yıllığına seçilecek olan 120 koltuk için 763 adayın yarıştığı seçimde 78 kişi parlamentoya ilk kez girmeye hak kazanmıştır. Ayrıca 17 muhalif milletvekili, İslami Hareket Cephesi dışındaki muhalefet partilerinden olmak üzere, meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçim sonuçları Kral Abdullah'ın yasama çalışmalarında muhalefet ile pek de karşılaşmaya-

cağını gösterdi. Bununla beraber Nisreen el-Shamayleh'e göre Filistinli kökenlilerin Ürdün meclisindeki temsili 1989'dan beri % 20 civarında iken 2010 seçiminde bu oran % 12 civarına gerilemiştir.² 120 üyeli meclise toplamda 13 kadın milletvekili girme başarısı göstermiştir. Bunların bir kısmı kadın kontenjanından yararlanarak girmiştir.

İslami Hareket Cephesi ve bazı küçük gruplar 2010 seçimlerini boykot etmiş ve katılmamıştır. Resmi açıklamalara göre seçime katılma oranı % 53 iken İHC lideri Hamza Mansur bu oranın % 30'u aşmadığını iddia etmiştir. Parlamento seçimlerini krala yakın olan ve kralla benzer batılı politikaları benimseyen kabile bağlantılı milletvekilleri kazanmıştır. Seçimde eski Başbakan Faysal el-Farez'in de dahil olduğu en az 20 eski milletvekili yeniden seçilemedi.³ İHC'nin seçim boykot kararına uymayarak bağımsız aday olan Ahmed Kudah İHC'nin seçimi kazanarak meclise girebilen tek mensubu oldu. Bir önceki seçimde 6 milletvekili olan İHC, 2010 seçimlerine katılmamış ve meclisten silinmiştir. İHC'nin seçimi boykot kararına karşı Ürdün yönetimi "Haydi sesinizi duyalım" şeklinde halkı oy kullanmaya davet ederken, muhalefet ise 1993 yılında uygulanan sistem olan "tek adam-tek oy" sistemine dönüldüğünü, aslında "tek ses" (sawt wahid-one voice) sisteminin geçerli olduğunu iddia ederek seçimlere katılmaya itiraz etmiştir.⁴

Seçime büyük itirazlar yapılmasına, katılım eksikliğine ve seçim günü görülen şiddete rağmen, Ürdünlülerin çoğu daha fazla sürdürülebilir reform istemektedir. Reformcular ve muhalefet daha net reformlar yapılmasını, "tek adam-tek oy" sisteminin sona erdirilmesini ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini istemektedir.⁵ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nde (HRW-İHIÖ) Ortadoğu araştırmacısı olarak çalışan Christoph Wilcke "Ürdünlü yetkililer muhalefeti meşrulaştırmaya çalışırken muhalefet ise seçimleri meşrulaştırmaya çalışıyor" diyerek seçimleri eleştirmiştir. İHIÖ seçimlerden sonra gösteri yürüyüşü yapan, seçimleri eleştiren genç protestocuları Ürdünlü yetkililerin tutuklaması üzerine açıklama yapmış ve Ürdünlü yetkililerinin düşünceyi açıklama hakkına saygı göstermesi gerektiğini dile getirmiştir.⁶

2 Mayıs 2010'da bir kısmı emekli askerlerden oluşan Askeri Gönüllüler Ulusal Komitesi'nin (National Committee of Military Veterans) 60 kadar üst düzey yöneticisi tarafından kaleme alınan bir bildiri yayımlandı. Yayımlanan bildiri ile hem Krallık hem de ülkede yaşayan Filistinli nüfus eleştirildi. Komite tarafından ele alınan bildiride, Krallığın yerel yönetimlere ve meclise daha fazla yetki vermesi ve gerçek politik reformlar yapması, liberal ekonomik politikalarından vazgeçmesi istenmiştir. Ayrıca

Kral'ın, Prenses Raina'nın etkisinde kalarak Filistin kökenlileri anahtar pozisyonlara atadığı, Filistinlilerin rejim için büyük bir tehlike olduğu ve anavatanlarına dönmeleri gerektiği de dile getirilmiştir.⁷ Bu tür bir bildiri daha önce Ürdün'de yayımlanmamıştı. Bu bildirin açık ve oldukça sert bir dille hem kral Abdullah'ı hem de Filistinlileri eleştirmesi daha önce görülmemiş bir durum olmakla beraber 2011 yılında başlayacak olan protestoların da adeta ayak sesleri olarak değerlendirilebilir.

Ürdünlüler Filistin sorununa yönelik Mısır'ın izlediği politikaları eleştirmektedir. Gerek Filistin kökenli Ürdünlüler gerekse Ürdün kökenli Ürdünlüler olsun zaman zaman Filistin sorununa yönelik tepkilerini dile getirmektedir. 3 Ocak'ta Ürdünlü göstericiler Mısır Büyükelçiliği'nin önünde gösteri yaptı. Göstericiler Gazze şeridi boyunca Mısır tarafından Çelik Duvar yapılmasından dolayı Mısır'ı "Çelik Duvar utanç duvarıdır" ve "Gazze kuşatmasına son" söylemleriyle eleştirdi. Ayrıca göstericiler Arap hükümetlerine de Gazze kuşatmasına son verilmesi ve kıyı kesimindeki Filistinlilere yardım edilmesi konularında destek çağrısında bulundu.⁸

2005 yılında yaşanan terör saldırısına kadar genel olarak Ürdün güvenli bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Bu saldırılar Ürdün'ün de terör örgütlerinin hedefinde olduğunu göstermiştir. İzleyen dönemlerde bu kadar önemli bir terör saldırısı yaşanmamakla beraber terör ülke gündeminin konularından biri haline gelmiştir. 2010 yılındaki bir önemli iç gelişme de terör eyleminde bulunan Nabil Muhammed Emir ve arkadaşlarının yargılanarak hüküm giymesidir. 2009 yılında Ürdün Ordusuna ve istihbaratına saldırı planı yapmakla suçlanan Nabil Muhammed Emir ve dokuz arkadaşı çıkarıldığı askeri mahkemece yargılanarak suçlu bulundu. Emir, ömür boyu diğerleri ise 15'er yıl hapse mahkum edildi. Bu kişilerin, aynı zamanda 2005'te 60 kişinin öldüğü Amman'daki otele terörist eylemi gerçekleştiren Sacide el-Rishawi'yi saldırı yapmaya da zorladığı da ifade edildi.⁹

İsrail'in 31 Mayıs 2010'da içinde Mavi Marmara'nın da bulunduğu 6 gemiden oluşan insani yardım filosuna askeri operasyon düzenlemesi ve 9 sivil katletmesi bölgede geniş yankı uyandırdı. Ürdün halkı da İsrail'in yardım gemilerine saldırmasına tepki gösterdi. Ürdün Hükümet Sözcüsü Nabi el-Şerif, İsrail saldırısı sonrası İsrail'e götürülen ve oradan sınır dışı edilerek Ürdün'e giriş yapan 124 kişilik grubun 30'unun Ürdün vatandaşı olduğunu açıkladı. Ürdünlüler, 31 Mayıs'ta İsrail Büyükelçiliği önünde gösteri yaparak İsrail'in yardım gemilerine yaptığı saldırıyı kınadı. Ürdün'ün Müslüman Kardeşler Örgütü Başkanı Ali Şkar, "İsrail Büyükelçisi'nin Ürdün'den sınırdışı edilmesini, İsrail'le yapılan barışın

iptal edilmesini ve acilen İsrail'i inkar etmesini istiyoruz. Bu çok büyük bir suçtur” ifadelerini kullandı.¹⁰

2 Ağustos 2010'da İsrail'in Kızıldeniz kıyısındaki Eylat kentine ve Ürdün'ün Akabe kent merkezine roket saldırısı düzenlendi. Düzenlenen saldırı sonucu, Eylat'ta herhangi bir can kaybı yaşanmazken, Akabe'de ise bir kişi öldü, dört kişi yaralandı. Ayrıca üç taksi enkaza döndü. Roketlerin Mısır topraklarından atıldığına dair İsraili yetkililerin iddiaları ise Mısır yönetimi tarafından reddedildi.¹¹ Ürdün Enformasyon Bakanı Ali Ayed, saldırıları “karanlık emellere hizmet eden terörist ve suç eylemi” olarak niteledi ve “Ürdün daima terörizmle ve teröristlerle mücadele edecektir ” dedi.¹² Bu saldırıları üstlenen Abdullah Azzam Tuğayları açıkça Ürdün Kralı Abdullah'ı da tehdit etmiş ve Ürdün'de tutuklu bulunan arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep etmiştir.¹³

Batı ile İlişkiler

Ürdün Kralı Abdullah Mart ayında Britanya ve Rusya'ya resmi ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerinde Filistin-İsrail çatışmasının acil iki devletli olarak çözülmesi gerektiğini dile getirdi. Kral aynı zamanda her iki ülke ile de çift taraflı ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği konusunu konuştu.¹⁴

22 Şubat'ta Amman'da Ürdün Dışişleri Bakanı Samir Rifai ile Fransız Dışişleri Bakanı Francois Fillon, sivil savunma, hastalıklarla mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması, ulusal ve bölgesel demiryolları yapımı başta olmak üzere altyapı çalışmaları, nükleer güvenlik, Uranyum çıkarma, madencilik gibi çeşitli alanları kapsayan bir anlaşma imzaladı.¹⁵

29 Nisan'da, Avrupa Birliği ile Ürdün Hükümeti arasında Zerka'nın su kaybının azaltılması ve su hizmetlerinin iyileştirilmesine harcanmak üzere kullanımı Zerka Valiliği emrine verilecek olan bir yardımı öngören 12 milyon euroluk proje imzalandı.¹⁶ Öte yandan 7 Haziran'da, Ürdün'deki Avrupa Komisyonu Delegasyonu'nun başı olan Patrick Renaud'un katıldığı törenle Ürdün'e yenilenebilir enerji, yerel kalkınma ve programlar ile fakirlik ve işsizlikle mücadelede kullanmak üzere 13 milyon euro yardım yapmayı içeren anlaşma imzalandı.¹⁷ Ayrıca Avrupa Birliği tarafında 4 milyon euroluk bir yardım paketinin bilimsel araştırma ve teknolojik kalkınma konusunda Ürdün'e yapılacağı açıklanmıştır.¹⁸

Ürdün ile AB arasında 2010 yılında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngören Avrupa-Akdeniz Anlaşması 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere imzalanmıştır.¹⁹ Söz konusu anlaşma AB

ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendiren anlaşma olmuştur. ABD ile geliştirdiği ekonomik faaliyetlere ek olarak İngiltere gibi yine yakın ilişkilerinin olduğu bir devletinde içinde bulunduğu AB ile kurulan güçlü ekonomik ilişkiler Ürdün'ün geleceğinde avantaj sağlayacak görünmektedir. Öte yandan 30 Ağustos'ta Ürdün ile Avrupa Birliği arasında imzalanan 2007-2010 dönemi AB-Ürdün Ortaklık Antlaşması'nın bir parçası olarak Ürdün-Avrupa eylem planını desteklemek üzere, 20 milyon euroluk bir finansal destek anlaşması da imzalanmıştır.²⁰

25 Ekim'de ABD, George Bush yönetimi tarafından 2004'te finansal yardım ajansı olarak kurulan Millennium Challenge Corporation (MCC) amaçları kapsamında yapılan yardımlardan biri de Ürdün için planlanarak imzalanmıştır. Bu bağlamda 275.1 milyon dolar tutarında bir yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan yardım ekonomik büyüme yoluyla fakirliğin azaltılmasına ve Ürdün'ün su ihtiyacının karşılanmasına yöneliktir.²¹ Ekonomik yardıma yönelik olarak, 25 Ekim'de Washington'da Ürdün Dışişleri Bakanı ile ABD Dışişleri Bakanı'nın katıldığı bir imza töreni düzenlendi. Ürdün, ABD'den alacağı parayı Zerka vilayetinin su ihtiyacı için kullanacak.²²

Kral Abdullah, 12 Nisanda ABD'yi ziyaret etti ve Obama ile görüşti. Yapılan görüşmede Obama iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesine ve bölgesel barışın sağlanmasına desteğini ifade etti. Kral Abdullah Washington'daki Nükleer Güvenlik Toplantısı'na da katıldı ve politika ve iş dünyası liderleri ile de görüşti.²³ Kral, Filistin-İsrail doğrudan barış görüşmelerine de katıldı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Filistin Başkanı Mahmud Abbas İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ve ABD Başkanı Barack Obama'nın katıldığı Beyaz Saray'daki görüşmelerde, Kral Abdullah iki devletli çözüm gerektiğini dile getirdi ve yüzyüze görüşmelerin olumlu sonuç doğurabileceğini ifade etti.²⁴ 19 Nisanda Kral Abdullah, ABD gezisinden döndü. ABD Başkanı Barack Obama ile görüşen Kral, nükleer maddelerin güvenliği ile bunların terörist grupların eline geçmemesi konusunu konuştu. Ayrıca ekonomi, bilim, kültür ve Filistin-İsrail barışına destek bağlamında bölgesel barış konusu da ele alındı.²⁵

Aralık 2009'un sonunda dünya kamuoyunun gündemini meşgul eden ve Ürdün'ü de ilgilendiren önemli bir terör saldırısı gerçekleştirildi. Saldırı ABD'nin Afganistan üssünde gerçekleşti. Türkiye'de tıp eğitimi almış ve bir Türk vatandaşı ile evli olan Humam Halil Ebu-Mulal el-Balavi, Afganistan'daki CIA üssüne bombalı saldırı düzenledi. Düzenlenen saldırı sonucunda 7 CIA ajanı öldürüldü. El-Kaide sempatizanı olduğu bildirilen, Ürdün istihbaratı tarafından, el-Kaide'den bilgi sızdırması için işe

alındığı ve ajan olarak yetiştirilen el-Balavi'nin, el-Kaide'ye sızması için Afganistan ve Pakistan'a gönderildiği iddia edildi. Üsâme Bin Ladin'in sağ kolu Eymen el-Zevahiri hakkında çok önemli bir bilgisi olduğunu söylediği için Amerikan Üssü'ne çağrılan el-Balavi'nin, aranmadan girildiği üste, kısa bir süre sonra üzerindeki bombayı patlattığı belirtildi.²⁶ El-Balavi'nin üst düzey el-Kaide üyelerinin ele geçirilmesine yardımcı olmak amacıyla Afganistan'da faaliyet gösteren Ürdün istihbaratına bağlı olarak çalıştığı da iddia edilmiştir. Eylemcinin önce Ürdün'de tutuklandığını ancak müttefik olarak hizmet edeceğine kanaat getirildikten sonra Ürdün İstihbaratı'na alındığını ve yabancı bir mücahit kimliğine bürünerek El-Kaide örgütüne sızması için Afganistan'a getirildiği de iddialar arasında.²⁷ Üç taraflı casus olduğu iddia edilen Ürdünlü el-Balavi'nin gerçekleştirdiği saldırıyı Taliban'ın ardından Kaide de üstlendi. Söz konusu saldırının ABD'nin insansız uçaklarının attığı bomba ve füzelerle ölen Pakistanlıların intikamının alınması için yapıldığı da iddia edildi.²⁸ 10 Ocak 2010'da yayınlanan el-Balavi'ye ait bir videoda Pakistan Taliban'ının lideri Beytullah Mesud'un intikamının alınacağını, bunun da CIA ve Ürdün İstihbarat servislerine bir mesaj olduğu ifade edilmişti.²⁹

Ürdün Genel İstihbarat Servisi (GID), ABD dış istihbarat birimi CIA tarafından, İngiliz istihbarat servisi MI6'dan sonra en yakın işbirliği içinde olunan istihbarat birimi olarak değerlendirilmektedir. Sonuçsuz Filistin-İsrail barış görüşmeleri ve Lübnan'da giderek bozulan siyasal istikrar sonucunda, ABD'nin her zamankinden daha fazla Ürdün'deki mevcut iktidara destek vermeye çalıştığı görülmektedir. Öte yandan bu yakın işbirliği rejim açısından daha büyük bir meşruiyet krizine yol açmaktadır. Özellikle Müslüman Kardeşler içerisindeki Filistinli "şahin" kanat, bu yakın ilişkiyi ve küresel ekonomiye artan entegrasyonu politik muhalefetlerinde sıkça kullanılan bir retorik haline getirmekte ve eleştirmektedir.³⁰ Aslında bu durum Ürdün yönetimi için iki ucu keskin bıçak gibi çok defalar karşı karşıya kaldığı zor durumlardan biridir. Ürdün'ün Batı ülkeleri ile olan ilişkileri kendisine bazı yönlerden avantajlar sağlarken bazı yönlerden de eleştirinin tam odağına yerleştirmektedir.

Mart 2010'da NATO Genel Sekreteri Rasmussen, Afgan askerlerinin eğitiminde Ürdün'ün önemli bir rol oynadığını ifade etti. Ürdünlü askerler, Kral Abdullah Özel Operasyonlar Eğitim Merkezi'nde, Afgan Özel Gücüne mensup 2500 askeri eğitmiştir.³¹ 5 Mart'ta Amman'ı ilk ziyaretinde yaptığı açıklamada da Rasmussen, Ürdün'ün NATO için bölgesel anahtar ülke olduğunu, Afganistan'da insani rol üstlendiğini, NATO'nun yeni stratejik konseptinin geliştirilmesine ve terörle destek verdiğini dile getirmiştir.³²

Bölge Ülkeleri ile İlişkiler

Kral Abdullah, 24 Ocak'ta, Bahreyn Krallığı'nı ve Umman Sultanlığı'nı ziyaret etti. Ziyaret sırasında Bahreyn Kralı Hamit bin İsa el-Halife ile bölgesel kalkınma ve barış da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesine karar verildi. Kral Abdullah'ın, Umman Sultanı Kabus bin Sait ile yapılan ikili görüşmesinde de bölgede barış ve istikrarın sürdürülmesi konusundaki ortak düşünceler dile getirildi.³³

Ürdün ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında uzun yıllardan beri dostane ilişkiler vardır. BAE, Ürdün'e zaman zaman finansal yardım zaman zaman da petrol yardımı yapmaktadır. BAE Dışişleri Bakanı Hamdan bin Zayid, BEA Hükümeti'nin Ürdün'ün petrol ihtiyacının gelecek üç aylığına karşılamayı kabul ettiğini ve destek miktarının günlük 25.000 varil petrol değerinde para olmasına karar verildiğini, Ürdün Büyükelçisine bildirdi. BAE, Ürdün'ün petrol ihtiyacını karşılamaya Mart ayında Irak ile sürtüşmelerin ortaya çıkması ile başlamıştı. Ürdün'ün gelecek yılın tüm petrol ihtiyacının karşılaması yönündeki talep, BEA tarafından kabul edilmedi.³⁴ 17 Şubat'ta Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri güvenlik içerikli bir niyet mektubu (Memorandum of Understanding, MoU) imzaladı. İki ülke arasında imzalanan bu anlaşma ile suç ve terörizmin her türlü şekline karşı işbirliğini geliştirme, veri, bilgi ve doküman paylaşımına gidilmesine karar verildi.³⁵

2 Ağustos'ta Ürdün Kralı Abdullah Suudi Kralı Abdullah ile görüşme yaptı. Yapılan görüşmede Ortadoğu'daki gelişmeler ele alındı. Ayrıca işbirliği olanakları konuşuldu. İki ülkenin uzun yıllardan beri devam eden ilişkilerinin olduğu, iki ülkenin farklı bölgelerde ama ortak çıkarlara sahip olduğu dile getirildi.³⁶

Kral Abdullah, 25 Ağustos'ta Suriye Devlet Başkanı Esad ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Yapılan telefon görüşmesinde iki ülke ilişkilerinden başka, bölgesel konular, özellikle de Ortadoğu barış süreci ele alındı. İki lider, ikili ilişkileri geliştirme ve barış konularında görüş alışverişinin devam ettirilmesi ortak arzusunu dile getirirken; bölgesel konular ve tehditler karşısında ortak bir Arap tutumunun geliştirilmesinin önemine de vurgu yapıldı.³⁷

Türkiye ile İlişkiler

Ürdün ile Türkiye'nin batıyla olan dostane tutumları birbiri ile benzeşmektedir. İki ülke arasında yakın tarihe kadar yakın ilişkiler yoktur. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler son yıllarda giderek artmaktadır. Serbest

Ticaret Anlaşması ve vizelerin kaldırılması iki ülke ilişkilerinde dönüm noktası olarak ifade edilebilir. İki ülke arasındaki ilişkilerin yakın zamana yansıyan en önemli aşamasını Cumhurbaşkanı Gül'ün Ürdün ziyareti oluşturmaktadır.

İki ülke yöneticileri arasındaki yılın ilk üst düzey görüşmesi Ürdün Dışişleri Bakanı Nasır Judeh ile Türk mevkidaşı Davutoğlu arasında 25 Ocak'ta gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede Ortadoğu'da barış ve istikrarı sağlamanın yolunun bağımsız bir Filistin Devleti'nin Doğu Kudüs'te kurulmasından ve 1967 öncesi sınırlara dönülmesinden geçtiği ifade edildi.³⁸

24 Mart'ta Türkiye'ye gelen Ürdün Ulaştırma Bakanı Alaa A. Batayneh ve beraberindeki heyeti, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım makamında kabul etti ve iki ülke arasında Denizcilik Anlaşması imzalandı. Yıldırım, kabuldeki konuşmasında, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde ulaştırma sektörünün önemli bir yere sahip olduğunu ve demir yollarında Türkiye ile Ürdün'ün birlikte yapacağı işler olduğunu ve Türkiye-Suriye-Ürdün-Suudi Arabistan demir yolu hattının hayata geçirilmesi için ortak çalışma yapılması gerektiğini ifade etti. Ürdün Ulaştırma Bakanı Alaa A. Batayneh demir yolu yapımı için çıkılacak uluslararası ihaleye Türkiye'nin de bütün bu uzmanlıkları içeren bir konsorsiyum ya da bir ortaklık ile katılmasını istediklerini dile getirdi.³⁹

15 Temmuzda Türkiye'nin Amman Büyükelçisi Ali Köprülü yaptığı açıklamada Türkiye'nin, Ürdün'de tekstil ve plastik sektörü önde gelmek üzere, yaklaşık 150 milyon dolar tutarında yatırımının bulunduğunu belirtti.⁴⁰

Kral Abdullah'ın daveti üzerine Cumhurbaşkanı Gül, 1-3 Aralık 2009 tarihlerinde Ürdün'de temaslarda bulunmuştur. İki ülke arasında bu ziyaretler vesilesi ile “Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması”, “Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma” ile “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Ürdün Krallığı Hükümeti arasında Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması” imzalandı. Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması da, Cumhurbaşkanı Gül'ün 1-3 Aralık 2009 tarihlerindeki bu ziyaretinde Amman'da imzalanmıştı. Anlaşma'nın Uygunluk Kanunu, 23 Ekim 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı. Yürürlüğe girişi ise 1 Mart 2011'de oldu. Anlaşma ile iki ülke arasındaki tarım ve sanayi ürünlerinde kota, muafiyet ve gümrük indirimi konuları düzenlendi.

Yine bu gezi sırasında GAMA Enerji tarafından yapılacak olan DISI Projesi'nin⁴¹ temel atma toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye ile Ürdün arasında ekonomi alanındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde çaba harcanacağını vurguladı. Ayrıca Türkiye-Ürdün İş Forumu'nda bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Gül, "Türkiye ve Ürdün, ortak dini, ortak kültürü, ortak gelenekleri olan iki ülkedir. Bu iki ülke arasındaki ilişkileri her bakımdan güçlendirmek hem Ürdün, hem Türk hükümetlerinin güçlü iradesidir" dedi.⁴² Cumhurbaşkanı Gül, ziyareti esnasında Türk vatandaşları ile de bir araya geldi. Ziyaretinin son günü olan 3 Aralık 2010'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İstanbul'da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) geliştirdiği, ekonomik ve kültürel entegrasyonu sağlamak amacıyla Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün iş dünyası liderleriyle birlikte hazırlanan, "Levant Doğu Akdeniz Dörtlüsü" projesini tanıtmak ve "Levant İş Forumu" anlaşmasını imzalamak amacıyla düzenlenen toplantıya katıldı. Toplantıda bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Gül, "Sınırlarımız günü gelecek sadece idari sınır haline gelecek. Güvenlik bütün bölgede çok daha iyi olacak. İnsanların, malların, sermayenin serbest dolaşımı çok daha rahat bir şekilde gerçekleşecek" dedi.⁴³

Ürdün ile Türkiye'nin ticari ilişkileri gelişmektedir. İki ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra ticaret hacminin artması beklenmektedir. İki ülke arasında 2010 yılı ticaret hacmi 615 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Ürdün'e daha çok tekstil ürünleri, gıda maddeleri, otomotiv ve yedek parçaları, demir ve çelik ürünleri, elektrikli makineler ve elektrik bağlantı elemanları ve cam eşya ihraç etmektedir. Ürdün'den yapılan ithalatın yaklaşık % 75'lik kısmını, fosfat kayası ve potas tuzları oluşturmaktadır.⁴⁴

İki ülke yatırımcıları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirerek gelecekteki yatırımları konusunda anlaşmalar imzalamaktadırlar. Ürdünlü ticaret ve sanayi firmaları, 24-27 Haziran tarihlerinde Gaziantep Fuarı'na katıldı. Fuarda yapılan konuşmada Bakan Çağlayan, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle işbirliğini artırmak istediğini ifade etti.⁴⁵ Türk yatırımcılar da Ürdün ile işbirliği içinde bazı ekonomik faaliyetler yürütmektedir. Bu yatırımlar genelde hizmet ve gıda sektöründe gerçekleşmektedir. Ürdün Sanayi Malları Birliği (JIEC) CEO'su Emir Macali ile Bir Türk gıda şirketi temsilcisi Fatih Durmaz arasında Muvakkar Sanayi Malları bölgesinde 5 milyon dolarlık bir gıda fabrikası kurulması konusunda anlaşma imzalandı.⁴⁶ 12 Aralık'ta Amman Ticaret Odası (ACC) ile Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON) arasında çeşitli alanlarda bir işbirliği

anlaşması imzalandı. Bilginin, alana ait mevzuatın ve ekonomik sistemlerin paylaşımı ve yatırım fırsatları konularında iki örgüt uzlaşma sağladı.⁴⁷

Türkiye ile Ürdün arasındaki 2010 yılı ilişkisinin önemli bir ayağını da bölgesel serbest ticaret ile Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'ne ilişkin çalışmalar oluşturmuştur. Ekonomik içerikli bu girişimler iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik önemli bir girişimdir. Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında Serbest ticaret alanı oluşturulmasına yönelik yapılan çalışmalar sonucunda bölgesel ekonomik ve politik ilişkiler bakımından önemli bir gelişme meydana geldi. Bölge ülkeleri arasında serbest ticaret alanı oluşturmaya yönelik bir platform olarak hizmet vermesi amacıyla “Yakın Komşular Ekonomik ve Ticaret Ortaklık Konseyi-Close Neighbors Economic and Trade Association Council-CNETAC” kuruldu. Ayrıca bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak “Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi” oluşturuldu. Bu konseyin yılda en az bir kere istişare amaçlı Başbakanlar seviyesinde, bir kez de bakanlar seviyesinde dörtlü şekilde toplanması kabul edildi.

Bu girişimlerle bölge ülkeleri arasında birçok alanda işbirliğinin temelleri atıldı. Tarım, sanayi, hizmetler, ulaşım, çevre, enerji, rekabet, fikri mülkiyet hakları, gümrüklerin modernizasyon ve otomasyonu, kombine taşımacılık, KOBİ'ler arasında sınırötesi kümeleşmenin sağlanması, hava ulaşımı, madencilik, turizm, uluslararası ticaret müzakereleri gibi alanlarda işbirliği ve ortak projeler üretilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca CNETAC'ın ortak ülkelerin gerekli göreceği türden diğer faaliyetleri de yapması ve yılda en az iki kez toplanması da kabul edilmiştir.⁴⁸ Türkiye, Ürdün ve Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamış, Lübnan ile de bu konuda müzakerelere başlamıştır.

9-10 Haziran tarihlerinde Türkiye ile Arap Ligi arasında 2007 yılında tesis edilen Türk-Arap İşbirliği Forumu (TAF) Dışişleri Bakanları Üçüncü Toplantısı İstanbul'da yapıldı. Tüm Arap Ligi ülkeleri Dışişleri Bakanlarının davet edildiği söz konusu etkinliğe Arap Ligi'ne üye ülkelerden 16 Dışişleri Bakanı katılmıştır. Türkiye'nin girişimleriyle Dışişleri Bakanları tarafından, Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında bir “Dörtlü İşbirliği” mekanizması tesis edilmesine dair “Ortak Bildiri” açıklandı.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 10 Haziran 2010'da İstanbul'da Türk-Arap İşbirliği Forumu (TAF) Dışişleri Bakanları 3. Toplantısı ile Türk-Arap İşbirliği Forumu (TAF) Ekonomi Forumu 5. Toplantısı'nda yaptığı konuşmada “Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında daha önce ikili düzeyde gerçekleştirilen stratejik işbirliği konseylerini dörtlü bir yapıya

dönüştürmenin kararlılığındaız. Bu dört ülke, bugün serbest ticaret ve serbest vize bölgesi ilan edecek. Biz bunu dört ülke ile sınırlı kalsın istemiyoruz. İsteyen bütün dost ve kardeş ülkelere bu yeni yapı açık olacak. Böylece bu ülkeler arasında hiçbir engelle karşılaşmadan insanlar ve mallar, para, hizmet her türlü sektör seyrüsefer halinde olacak.” dedi. Davutoğlu, bütün bu forumların stratejik hedefinin bu olduğunu vurgulayarak, bu hedefin olması halinde 5-10 yıl gibi kısa bir sürede bölgeye yepyeni bir atmosferin hakim kılınacağını belirtti.⁴⁹ Dışişleri Bakanı ayrıca “Bu hiçbir şekilde AB’ye alternatif değildir. AB’ye tam üyelikte Türkiye kararlıdır. Geliştirdiğimiz ilişkiler üye olduğumuzda AB’ye de kazanç getirecektir” ifadesini kullandı.⁵⁰ Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu açıklaması ile açıkça vurgulamasa da zaman zaman gündeme getirilen eksen kayması tartışmalarına da yanıt vermiş olmakta ve Türkiye’nin AB üyelik isteğine vurgu yapmış olmaktadır.

Ürdün ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bir boyutunu da eğitim konusu oluşturmaktadır. İki ülke arasında eğitim alanında işbirliği faaliyetleri vardır. İki ülke arasındaki eğitim işbirliği faaliyeti örneklerinden biri “Arap-Türk İlişkileri” adlı konferanstır. Ürdün Üniversitesi’nde düzenlenen konferansta “Türk-Arap Diyalog Merkezi” kurulmasının planlandığı Ürdün Üniversitesi Rektörü tarafından dile getirildi. Ayrıca Gazi Üniversitesi Rektörü Rıza Ayhan ile Ürdün Üniversitesi Rektörü Halit el-Karaki, Türk-Ürdün eğitim işbirliği konusunda görüş alışverişinde bulundu.⁵¹

Türkiye ve Ürdün arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutunu da turizm oluşturmaktadır. İki ülke arasında turizm ilişkileri bölgesel ve kültürel yakınlığın da etkisi ile gelişmektedir. 27 Kasım’da bir Türk heyeti Ürdün’e 3 günlük ziyarette bulundu. Heyette, Türk Turizm Bakanlığından, Türk Havayollarından ve çok sayıda turizm acentesinden temsilciler vardı. Heyet, Akabe ve Petra’yı gezdi. Ziyaret iki ülke arasında turizm işbirliğini geliştirmek üzere gerçekleştirildi. Ürdün ile Türkiye arasında vizelerin kaldırılmasından sonra yıllık 300.000 Türk’ün Ürdün’ü ziyaret edeceği tahmin edilmektedir.⁵²

Ortadoğu Barış Süreci

Dışişleri Bakanı Nasır Cudeh 8 Ocak’ta ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile görüşme yaptı. Yapılan görüşmede Ortadoğu barış sürecinin zorlukları dile getirildi. İsrail-Filistin çatışmasının sona erdirilmesi için iki devletli çözüm ekseninde görüşmelere yeniden başlanması için bölgesel ve uluslararası desteğe ihtiyaç olduğu ifade edildi.⁵³ Bu konuda bir diğer açıklamada Ürdün Kralı Abdullah’tan 9 Şubat’taki Dünya Ekonomik

Forumunda geldi. Abdullah Filistin-İsrail çatışmasının iki devletli olarak çözülmesi gerektiğini ve bunun için de görüşmelerin acil olarak başlatılması gerektiğini aksi halde çözüm şansının kaçırılacağını söyledi.⁵⁴ 26 Temmuz'da ise Kral Abdullah ile Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas Amman'da biraraya geldi. İki lider Filistin-İsrail çatışmasının çözümündeki son gelişmeleri değerlendirdi. Kral Abdullah, Ortadoğu barış görüşmelerinde karşılaşılan zorlukların aşılmasına verecekleri desteğin devam edeceğini ifade etti.⁵⁵

27 Temmuzda Dışişleri Bakanı Nasır Cudeh, İspanyol mevkidaşı ile birlikte iken Amman'da yaptığı açıklamada Filistin ve İsrail arasındaki görüşmelerin mümkün olan en kısa süre içinde başlaması için uygun ortamın oluşturulması için gerekli desteği vereceğini açıkladı.⁵⁶

29 Ağustos 2010'da Ürdün Kralı Abdullah ve İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak arasında, İsrail ve Filistin barış görüşmelerinin yeniden başlatılması konusu ele alındı. Kral Abdullah, Ortadoğu'da barışın sağlanmasının bölgenin ve dünyanın stratejik çıkarlarına hizmet edeceğini dile getirirken, Ehud Barak' da Ürdün'ün bu süreçte kilit rol üstlendiğini ifade etti. 2008 yılından beri taraflar arasında kesilen doğrudan görüşmelerin 2 Eylül 2010'da Washington'da yeniden başlaması kararı alınmıştı.⁵⁷

ABD'nin Ortadoğu özel elçisi George Mitchell, Ocak ayında Ortadoğu Barış sürecini sürdürmek üzere bölge turuna çıktı. İsrail'in Batı Şeria ve Kudüs'teki Yahudi yerleşimlerini durdurma şartını reddetmesinden başka, Başbakan Netanyahu, barış olsa bile Batı Şeria'nın Ürdün sınırına İsrail askeri konuşlandırmak istediğini ve "roket saldırılarını önlemek için Filistin Devleti'nin doğu tarafında kalmaları gerektiğini" savundu. Buna karşın Filistinli Baş müzakereci Saeb Erekat ise bu talebi kabul edilemez olarak niteledi ve "Filistin Devleti'nin sınırı Ürdün olacak. Ürdün Vadisi Filistin'dir. İsrail, Ürdün Vadisi'nde kalmak istiyor" diyerek İsrail'i eleştirdi.⁵⁸ Bu gelişmelerle birlikte ABD Başkanı Obama her iki tarafında Ortadoğu'da barışa yönelik kayda değer jestler yapmadığını ifade etmiş ve sürecin zorluklarını dile getirmiştir.

Ürdün Kralı Abdullah, 3 Ekim'de İsrail'e Filistinlilerin devlet kurmasını engelleyecek tek yanlı hareketlerden kaçınma çağrısında bulundu. Kral Abdullah, Filistin yönetimi lideri Mahmud Abbas ve ABD Ortadoğu özel temsilcisi George Mitchell'la ayrı ayrı yaptığı görüşmeden sonra yaptığı yazılı açıklamada; İsrail'in devam eden inşaatlarına değindi ve barış görüşmelerini hedef alan engellerin kaldırılması için ortak çaba gösterilmesini, aksi halde bölgede savaş ve gerginlik olacağını dile getirdi. İsrail

bir ay önce başlayan doğrudan barış görüşmelerinden İsrail'in yerleşim yeri inşaatları durdurulmaması gerekçesiyle çekilen Filistin yönetiminin görüşme masasına dönmesini istedi. İsrail Hükümet Sözcüsü Mark Regev, “görüşmelerden çekilmekle bir şey elde edilemeyeceğini” söyledi. Mitchell, her iki ülke yöneticilerinin doğrudan görüşmelere başlanması için dolaylı görüşmelerin devam etmesini ve barış görüşmelerinin kesilmesini istemediklerini dile getirdi.⁵⁹

Ekonomik Durum

Ürdün İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Ürdün'ün 2010 yılı nüfusu 6 113 000'dir. Aynı kaynağa göre 2010 yılı tahmini büyüme oranı ise % 2.2'dir.⁶⁰ Ürdün'ün 2010 yılı verilerine göre, nominal GSYİH'sı 22.808 milyar dolar, kişi başına GSYİH'sı 3571 dolar, reel büyüme oranı % 3.2, işsizlik oranı % 13.4, enflasyon oranı % 5.4'dir.⁶¹

Ürdün ekonomisinin önemli bir kısmı dış yatırımlara ve yardımlara dayanmaktadır. Bu bağlamda 2010 yılında Amman yönetimi birçok yabancı ülke ile anlaşmalar imzalayarak ekonomik ortaklıklara girişmiştir. Ürdün'de yatırımı olan ülkelerin başında Kuveyt gelmektedir. Ürdün Yatırım Kurulu (Jordan Investment Board) CEO'su Nasır Sunnaa, Kuveyt Endüstri ve Ticaret Bakanı Ahmed El-Harun'un da katıldığı bir toplantıda, Kuveyt yatırımlarının son bir kaç yılda 9 milyar doları aştığını belirtmiştir. Sunnaa ayrıca, Kuveyt özel sektörünün Ürdün'ün büyük bir ekonomik ortağı olduğunu ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacağını da ifade etti.⁶²

Gelişmiş ülkelerden de Ürdün'e önemli yatırımlar gerçekleşmektedir. Amman'da Ürdün ve Almanya arasında yapılan görüşmelerde gelecek 2 yıl içinde 99 milyon euroluk su, enerji ve diğer konularda kullanılacak üzere ekonomik yardım sağlandı. Almanya ayrıca ilkokul binalarının inşaatı için de Ürdün'e düşük faizli kredi verdi.⁶³ Ayrıca Ürdün Nükleer Düzenleme Komitesi Alman Elçiliği görevlileri ile bir görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmede Ürdünlü personelin eğitilmesi ve daha yakın nükleer işbirliği kurulması konusunda uzlaşıldı.⁶⁴ Ürdün ve Fransa arasında büyük enerji projelerinin desteklenmesi için niyet mektubu (Memorandum of Understanding) imzalandı. Varılan uzlaşma ile hem enerji projeleri alanında işbirliği kararı alındı hem de Fransız ve Ürdün üniversitelerinin nükleer bilimler ve bilimsel diğer alanlarda işbirliği yapması da karar altına alındı.⁶⁵ Bu ilişkiye benzer bir ilişki şekli de Almanya ile geliştirildi.

Öte yandan Ürdün ve Japonya, Eylül ayında gelecek üç yıl için, su ve enerjinin düşük faizli finansmanı konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Japonya, 1999'dan beri Ürdün'e 420 milyon dolar finansal destek verdi. Bu desteğin 306.7 milyon doları, su, sağlık, çevre, sanayi, bilişim teknolojileri, 60 milyon doları ise turizm alanında kullanılmak üzere verilmiştir.⁶⁶ 26 Ekim'de de Ürdün ve Japonya arasında finansal yardımı konu alan 2 değişim mektubu (Exchange of Letters) imzalandı. Bu mektuplardan biri 12 milyon Ürdün Dinarı tutarında olup, Akabe'deki Prens Haşim Hastanesi'nin medikal malzeme ve mobilya ihtiyacının karşılanması için verilmiştir. Diğer mektup ise 6 milyon Ürdün Dinarı tutarında olup, Ulusal Müze'nin işlerinin tamamlanması için verilmiştir.⁶⁷

Ürdün ile Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay'dan oluşan MERCOSUR ülkeleri arasında Amman'da 22 Eylül'de yapılan üçüncü tur görüşmelerin sonunda serbest ticaret anlaşması için imzalar atıldı. Endüstri ve Ticaret bakanlığı Genel Sekreteri Maha Ali yaptığı basın açıklamasında iki taraf için de çok önemli konuların ele alındığını, sanayi ve tarım ürünlerinde gümrüklerin azaltılması için uzlaşma sağlandığını ifade etti.⁶⁸

Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı Ürdün Ofisi Ürdün için Güney Kore'de 11-31 Temmuz tarihleri arasında "Enerji Planlama ve Kalkınma" başlıklı bir eğitim programı yaptı. Eğitim programına Enerji ve Mineral Kaynaklar Teknoloji Bakanlığı'ndan Ulusal Elektrik Gücü Şirketlerinden, Ürdün Üniversitesi, Ürdün Bilim Teknoloji Üniversitesi ile Tafilah Teknik Üniversitesi'nden 14 Ürdünlü katıldı.⁶⁹

Her yıl önemli ölçüde dış yardım ve düşük faizli ve uzun vadeli krediler alan Amman'a 2010 yılında da bu destekler devam etmiştir. Ürdün'ün 2010 yılında aldığı bağış ve krediler toplamı 1.133 milyar dolardır. ABD, 635.3 milyon dolar ile Ürdün'e en çok yardım eden ülke iken, bunu 85.8 milyon euro ile Avrupa Birliği izlemektedir. Kanada, 19.5 milyon dolar, Japonya ise 16 milyon dolar bağış yapmıştır. Ayrıca Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu 104.4 milyon dolar, Güney Kore 70 milyon dolar, Kuveyt Arap Ekonomik Kalkınma Fonu 52.1 milyon dolar, Suudi Kalkınma Fonu ise 51.2 milyon dolar kredi vermiştir.⁷⁰

Ürdün'ün önemli gelir kaynaklarından biri turizmdir. Ürdün'ün insan medeniyetinin en eski yerleşim yerlerinden birinde bulunması önemini artırmaktadır. Ekonomik bakımdan petrol gibi önemli kaynakları olmayan, hizmet sektörü üzerinden gelir elde etmeye çalışan ülke, turizm politikalarına önem vermektedir. Turizmi önemli bir gelir kaynağı olarak gören Ürdün yönetimi, izlediği politikalar ile turizm gelirlerini artırma-

ya çalışmaktadır. “Ürdün Daha Güzeldir”, şeklinde ortaya atılan söylem Ürdün’ün gelirlerini artırmayı amaç edinen çalışmalardan biridir. Turizm ve Antik Yapılar Bakanı Suzan Afaneh, yaptığı açıklama ile “Ürdün Daha Güzeldir-Jordan is Prettier” kampanyasını başlatarak, iç turizmin önemini arttığını, bayram ve diğer zamanlarda Ürdünlülerin tatilini kendi ülkelerinde geçirmelerini istediğini dile getirmiştir. Bakan ayrıca, Ürdünlülerin dış ülkelerdeki turizm harcamalarının 750 milyon Ürdün dinarı iken, Ürdün’deki harcamalarının sadece 61 milyon Ürdün dinarı olduğunu, turizmin Ürdün GSMH’sının % 14’ünü oluşturduğunu bu nedenle vatandaşların yurt içinde tatil yapmasını istediklerini dile getirdi.⁷¹

Ürdün için hem ekonomik hem de dış politik boyutu olan bir olgu da nükleer enerji konusudur. Ürdün dışa bağımlılığı azaltmak ve ekonomik olarak büyük kaynak aktararak açık verdiği enerji kaynağı sorunu nükleer enerji üreterek çözmek istemektedir. Ürdün’ün buna yönelik çalışmaları ABD, Avrupa Birliği, Güney Kore ve Japonya eksenli olarak devam etmektedir. 6-7 Şubatta Krallık ile AB yetkilileri Amman’da görüştü. Görüşmede Krallık ve Avrupa Birliği’nin Nükleer enerji güvenliğinin çerçevesinin geliştirilmesi için iki yıllık bir projenin uygulamaya geçirileceği duyuruldu. Ürdün Nükleer Düzenleme Komisyonu (JNRC), Avrupa Birliği tarafından bir milyon euroluk bir eğitim desteğinin Ürdün barışçıl nükleer programının geliştirilmesi için verileceğini ilan etti.⁷² Ayrıca 12 Nisan 2010’da ABD Başkanı Barack Obama Washington’da düzenlenen uluslararası nükleer güvenlik zirvesi kapsamında Ürdün Kralı Abdullah ile görüştü. Başbakan Erdoğan’ın da katıldığı zirvede nükleer enerji konusu çeşitli boyutlarıyla ele alındı.

Ürdün için en önemli ekonomik ve sosyal sorunlardan birisi mülteci sorunudur. Bölgede yaşanan gelişmeler Ürdün’ün göç almasına neden olmaktadır. Bu durum da Ürdün’ü hem iç hem de dış politika bakımından zorlamaktadır. 500 bin Iraklı mülteci ülkelerindeki sorunlar nedeniyle Ürdün’de yaşamaktadır. Günümüzde (2010) 350 bin yabancı işçi Ürdün’de oturmakta ve çalışmaktadır. Yurt dışında çalışan Ürdünlü işçilerin sayısı ise 220 binden fazladır.⁷³ 27 Temmuzda yapılan Çalışma Bakanlığı açıklamasında Ürdün’de çalışan Mısırlı işçilerin toplam sayısının 338 bin olduğu ve bunun 100 binden fazlasının çalışma izninin bulunmadığı ifade edildi ve yasal statüde çalışmaları için işçilere çağrıda bulunuldu. Ürdün’de Mısırlı misafir işçiler tüm yabancı işlerin % 70’ini oluşturmaktadır.⁷⁴

Kronoloji

- **Ocak:** 3 Ocak'ta Ürdünlü göstericiler Mısır Büyükelçiliği'nin önünde gösteri yaptı. Göstericiler Gazze şerdi boyunca Mısır tarafından Çelik Duvar yapılmasından dolayı Mısır'ı "Çelik Duvar utanç duvarıdır" ve "Gazze kuşatmasına son" söylemleriyle eleştirdi. Göstericiler, ayrıca Arap hükümetlerine de Gazze kuşatmasına son verilmesi ve kıyı kesimindeki Filistinlilere yardım edilmesi konularında destek çağrısında bulundu.
- **8 Ocak:** Dışişleri Bakanı Nasır Cudeh, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile görüşme yaptı. Yapılan görüşmede Ortadoğu barış sürecinin zorlukları dile getirildi. İsrail-Filistin çatışmasının sona erdirilmesi için iki devletli çözüm ekseninde görüşmelere yeniden başlanması için bölgesel ve uluslararası desteğe ihtiyaç olduğu ifade edildi.
- **3-4 Şubat:** Amman'da Dışişleri Bakanı Samir Rifai Almanya parlamentosundan gelen heyeti kabul etti. Yapılan görüşmelerde Ortadoğu barış sürecine verilen destek ve hükümetin ekonomik, sosyal ve politik reformları konuşuldu.
- **17 Şubat:** Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri güvenlik içerikli bir niyet mektubu (Memorandum of Understanding, MoU) imzaladı. İki ülke arasında imzalanan bu anlaşma ile suç ve terörizmin her türlü şekline karşın işbirliğini geliştirme, veri, bilgi ve doküman paylaşımına gidilmesine karar verildi.
- **11 Mart:** Kral Abdullah birkaç günlük Britanya ve Rusya ziyaretlerini tamamlayarak Ürdün'e döndü. Kral Abdullah bu ziyaretlerinde Filistin-İsrail çatışmasının acil iki devletli olarak çözülmesi gerektiğini dile getirdi. Kral aynı zamanda her iki ülke ile de çift taraflı ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği konusunu konuştu.
- **12 Nisan:** Kral Abdullah ABD'yi ziyaret etti ve Obama ile görüştü. Yapılan görüşmede Obama iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesine ve bölgesel barışın sağlanmasına desteğini ifade etti. Kral Abdullah Washington'daki Nükleer Güvenlik Toplantısı'na da katıldı ve politika ve iş dünyası liderleri ile de görüştü.
- **29 Nisan:** Avrupa Birliği ile Ürdün Hükümeti arasında Zerka'nın su kaybının azaltılması ve su hizmetlerinin iyileştirilmesine harcanmak üzere kullanımı Zerka Valiliği emrine verilecek olan bir yardımı öngören 12 milyon euroluk proje imzalandı.
- **2 Mayıs:** Bir kısım emekli askerlerden oluşan Askeri Gönüllüler Ulu-

sal Komitesi'nin (National Committee of Military Veterans) 60 kadar üst düzey yöneticisi tarafından kaleme alınan bir bildiri yayınlandı. Yayınlanan bildiri ile hem Krallık hem de ülkede yaşayan Filistinli nüfus eleştirildi.

- **31 Mayıs:** Ürdünlüler İsrail Büyükelçiliği önünde gösteri yaparak, İsrail'in yardım gemilerine yaptığı saldırıyı kınadı. Ürdün'ün Müslüman Kardeşler Örgütü Başkanı Ali Şkar, "İsrail Elçiliği'nin Ürdün'den çıkmasını, İsrail'le yapılan barışın iptal edilmesini ve acilen İsrail'i inkar etmesini istiyoruz. Bu çok büyük bir suçtur" ifadelerini kullandı.
- **7 Haziran:** Ürdün'deki Avrupa Komisyonu Delegasyonu'nun başı olan Patrick Renaud'un katıldığı törenle Ürdün'e yenilenebilir enerji, yerel kalkınma ve programlar ile fakirlik ve işsizlikle mücadelede kullanılmak üzere 13 milyon euro yardım yapmayı içeren anlaşma imzalandı. Ayrıca 7 Haziranda, bilimsel araştırma ve teknolojik kalkınmaya yönelik 4 milyon euroluk bir yardım da yapıldı.
- **26 Temmuz:** Kral Abdullah ile Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, Amman'da bir araya geldi. İki lider Filistin-İsrail çatışmasının çözümündeki son gelişmeleri değerlendirdi. Kral Abdullah, Ortadoğu barış görüşmelerinde karşılaşılan zorlukların aşılmasına verecekleri desteğin devam edeceğini ifade etti.
- **2 Ağustos:** İsrail'in Kızıldeniz kıyısındaki Eylat kentine ve Ürdün'ün Akabe kent merkezine roket saldırısı düzenlendi. Düzenlenen saldırı sonucu, Eylat'ta herhangi bir can kaybı yaşanmazken, Akabe'de ise bir kişi öldü, dört kişi yaralandı.
- **30 Ağustos:** Ürdün ile Avrupa Birliği arasında imzalanan 2007-2010 dönemi, AB-Ürdün Ortaklık Antlaşması'nın bir parçası olarak, Ürdün-Avrupa eylem planını desteklemek üzere, 20 milyon euroluk bir finansal destek anlaşması imzalandı.
- **29 Ağustos:** Ürdün Kralı Abdullah ve İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak arasında, İsrail ve Filistin barış görüşmelerinin yeniden başlatılması konusu ele alındı. Kral Abdullah, Ortadoğu'da barışın sağlanmasının bölgenin ve dünyanın stratejik çıkarlarına hizmet edeceğini dile getirirken, Ehud Barak' da Ürdün'ün bu süreçte kilit rol üstlenmediğini ifade etti.
- **3 Ekim:** Ürdün Kralı Abdullah İsrail'e, Filistinlilerin devlet kurmasını engelleyecek tek yanlı hareketlerden kaçınması çağrısında bulundu.

- **25 Ekim:** Washington'da, Zerka vilayetinin su ihtiyacı için ABD'nin vereceği 275.1 milyon dolar finansal yardım dolayısıyla, Ürdün Dışişleri Bakanı ile ABD Dışişleri Bakanı'nın katıldığı bir imza töreni düzenlendi.
- **9 Kasım:** Parlamento seçimleri için 40000 kişinin görev yaptığı 1492 sandıkta oy verme işlemi gerçekleşti. 16. Parlamento seçimlerinde 2 373 579 seçmenden 1255024'ü oy kullandı. Resmi açıklamalara göre seçime katılma oranı % 53 olarak gerçekleşti.
- **22 Kasım:** Kral Abdullah, Samir Rifai'yi yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi
- **24 Kasım:** Samir Rifai'nin başbakanlığında yeni hükümet kuruldu. Ülkenin 73.hükümeti yemin ederek görevine başladı. 28 Kasımda ise meclis görevine başladı.
- **15 Aralık:** Başbakan Samir Rifai Hükümet programını Kral Abdullah'a sundu. 24 Aralıkta Başbakan Samir Rifai'nin programı mecliste kabul edildi. 119 milletvekilinden 111'inin güvenoyunu alan Başbakan böylece krallık tarihinin en yüksek güvenoyu oranını yakalamış oldu.

Dipnotlar

- 1 Ben Smith, "In Brief: Election in Jordan 2010", <http://www.parliament.uk/briefingpapers/...>, 22 Mayıs 2011
- 2 "Jordan Loyalists Sweep Election", *Al Jazeera*, 10 Kasım 2010.
- 3 "Jordan Election Victory for Pro-Government Candidates", BBC, 10 Kasım 2010.
- 4 Curtis R. Ryan "Déjà vu All Over Again?: Jordan's 2010 Elections", <http://en.ammonnews.net/...>, 17 Kasım 2010.
- 5 Curtis R. Ryan "Déjà vu All Over Again?: Jordan's 2010 Elections".
- 6 "Jordan: Ensure Free Election Campaign, Government Arrests Boycotters, Bans Candidates' Debate", <http://www.hrw.org/en/news/...>, 20 Ekim 2010.
- 7 Assaf David, "The Revolt Of Jordan's Military Veterans", *Foreign Policy*, 16 Haziran 2010.
- 8 "Jordanians Demonstrate Against Steel Wall", *Star*, 4 Ocak 2010.
- 9 "Jordan Jails Islamist Leader and Nine Accomplices", BBC, 4 Ekim 2010.
- 10 "Ürdün de Ayakta", İhlas Haber Ajansı, 31 Mayıs 2010
- 11 "İsrail ve Ürdün'e Roket Salvosu", *Radikal*, 3 Ağustos 2010.
- 12 "Rockets Strike Jordan and Israel", 02.08.2010, *Al Jazeera*, 23 Mayıs 2011.
- 13 Uğur Çil, "Amman Gözlemleri", 11.10.2010, ORSAM, 21 Mayıs 2010.
- 14 "King Returns Home", *Star*, 15 Mart 2010.
- 15 Hani Hazaimeh "Jordan Eager to Strengthen Ties With France", *Jordan Times*, 22 Şubat 2010.
- 16 "EU Water Grant", *Star*, 3 Mayıs 2010.
- 17 "EU Grant", *Star*, 7 Haziran 2010.
- 18 "EU Funds SRTD Project ", *Star*, 7 Haziran 2010.
- 19 Türkiye-Ürdün Savunma Sanayii İşbirliği Bilgi Notu, s.56
- 20 "Jordan Secures 20 Million EU Grant", *Star*, 30 Ağustos 2010.
- 21 "Jordan Compact", Millennium Challenge Cooperation, <http://www.mcc.gov/pages/...>, 25 Ekim 2010.
- 22 "Jordan, US Sign \$275m Deal to Fund Zarqa Water Projects", *The Jordan Times*, 26 Ekim 2010.
- 23 "King Visits US", *Star*, 12 Nisan 2010.
- 24 "King Back Home from US Trip", *Star*, 6 Eylül 2010.
- 25 "King Returns from US Trip" *Jordan Times*, 19 Nisan 2010.
- 26 "ABD Üssüne Saldırının Faili Bir Doktor", TRT Haber, 5 Ocak 2010.
- 27 Richard A. Oppel Jr., Mark Mazzetti and Souad Mekhennet "Attacker in Afghanistan Was a Double Agent" *The New York Times*, 4 Ocak 2010.
- 28 "Kaide İnsansız Uçak İntikamı İçin Vurmuş", *Radikal*, 8 Ocak 2010.
- 29 "Afganistan'da CIA'İ Vuran Ürdünlü Belevi, Bir Video Kaydedip, CIA'ın Füzeye Atarak Öldürdüğü Pakistan Talibanı Liderlerinin İntikamını Alma Yemini Etmiş" *Radikal*, 10 Ocak 2010.
- 30 Mustafa Kaya, "Ürdün'de Toplumsal Muhalefet: Tunus Etkisi ve Değişen Retorik", ORSAM, 23 Ocak 2011
- 31 Jeremy M. Sharp, *Jordan: Background and U.S. Relations*, Congressional Research

- Service, 21 Nisan 2011, s.25.
- 32 Alia Shukri Hamzeh "Jordan a Key Regional partner for NATO – Rasmussen", *Jordan Times*, 6 Mart 2010.
- 33 "King Returns Home", *Star*, 25 Ocak 2010.
- 34 Meriç Kutyar Gül, "Terör Saldırıların Ardından Ürdün'ün Rabat'a 40 Milyon Dolar Yardım Yapması Durumunda Birleşik Arap Emirlikleri Ürdün'ün Petrol İhtiyacını Karşılacak", *Yakın Dünya*, 3 Aralık 2010.
- 35 "Kingdom, UAE sign security MoU", *Star*, 22 Şubat 2010.
- 36 "King, Saudi Monarch Hold Talks", *Star*, 2 Ağustos 2010.
- 37 "Esad, Ürdün Kralı Abdullah ile Bölgesel Sorunları Görüştü", *Zaman*, 26 Ağustos 2010
- 38 "Judeh, Davutoglu Hold Talks", *Star*, 25 Ocak 2010.
- 39 "Ürdün'den Demiryolu İhalesine Davet", *Yeni Şafak*, 24 Mart 2010.
- 40 "Turkish Parliament Nears Ratifying Free Trade Agreement With Jordan", Mohammad Ghazal, *Jordan Times*, 15 Temmuz 2010.
- 41 600 milyon dolar proje bedelli ve Amman'a Disi bölgesinden su getirmeyi amaçlayan bir proje.
- 42 "Tarihî İmzaların Atıldığı Ürdün Ziyareti", Cumhurbaşkanlığı İnternet Sitesi, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48502/tarihi-imzalarin-atildigi-urdun-ziyareti.html>, 25 Mayıs 2011.
- 43 "Sınırlarımız Günü Gelecek Sadece İdari Sınır Haline Gelecek" <http://www.tccb.gov.tr/...>, 25 Mayıs 2011.
- 44 "Türkiye-Ürdün Ekonomik İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/...>, 24 Mayıs 2011.
- 45 "Gaziantep Fair", *Star*, 28 Haziran 2010.
- 46 "Turkish investment in MIE" *Star*, 11 Ekim 2010.
- 47 "ACC, TUSKON Agreement", *Star*, 10 Aralık 2010.
- 48 Avrasya İncelemeleri Merkezi, www.avim.org.tr/bultenekli.php?haberid=24108, 1 Ağustos 2010.
- 49 "Davutoğlu Türk-Arap İşbirliği Forumu'nda Konuştu" *Hürriyet*, 10 Haziran 2010.
- 50 "İstanbul'da Ortadoğu Birliği'ne Doğru...", *Radikal*, 11 Haziran 2010.
- 51 "Arab-Turkish Relations", *Star*, 19 Nisan 2010.
- 52 "Turkish Tourist Delegation Visits Jordan", *Star*, 29 Kasım 2010.
- 53 "Judah Hillary Talks", *Star*, 11 Ocak 2010.
- 54 "King Warns of Fading Opportunity For Peace, Urges Immediate Talks" *Jordan Times*, 9 Şubat 2010.
- 55 "Jordan Will Continue Efforts to Remove Obstacles Facing Mideast Peace Talks", *Jordan Times*, 27 Temmuz 2010.
- 56 "Jordan Supports Direct Mideast Peace Talks 'as soon as Possible" Mohammed Ben Hussein and Hani Hazaimeh, *Jordan Times*, 28 Temmuz 2010.
- 57 "Ürdün Kralı Abdullah İsrail Savunma Bakanı Barak'la Ortadoğu Barışını Görüştü", *VOA*, 29 Ağustos 2010.
- 58 "İsrail'in Yeni Koşulu Asker", *Radikal*, 22 Ocak 2010.
- 59 Robert Berger, "Ürdün Kralı Abdullah'tan İsrail'e: Tek Yanlı Adımlardan Kaçın", *VOA News*, 3 Ekim 2010.
- 60 www.dos.gov.jo/sdb_pop/sdb_pop_e/ehsaat/alsokan/1.pdf, 3 Haziran 2011.

- 61 Ürdün'de Genel Ekonomik Durum, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr/..., 8 Mayıs 2011.
- 62 "Kuwaiti Investments in Jordan Reach \$9 Billion" *Star*, 27 Aralık 2010.
- 63 "Germany Grants 99m ", *Star*, 13 Aralık 2010.
- 64 "JNRC, German Cooperation", *Star*, 15 Şubat 2010.
- 65 "Jordan, France on Mega Energy", *Star*, 25 Ocak 2010.
- 66 "Jordan, Japan Discussions", *Star*, 6 Eylül 2010.
- 67 "Jordan, Japan Sign Grants Worth JD18m", *Star*, 26 Ekim 2010.
- 68 "Jordan, MERCOSUR Talks" *Star*, 27 Eylül 2010.
- 69 "Energy Training in Korea", *Star*, 12 Temmuz 2010.
- 70 "Foreign Grants, Loans to Drop in 2011", Omar Obeidat, *Jordan Times*, 9 Mart 2011.
- 71 "Jordan is Prettier Campaign Launched", *Star*, 6 Eylül 2010.
- 72 European Union, Jordan to embark on two-year nuclear safety Project, *Jordan Times*, 7 Şubat 2010.
- 73 "About Jordan: Jordan Today", Kral Abdullah Resmi İnternet sitesi, http://www.kingabdullah.jo/index.php/en_US/pages/view/id/152.html, 31 Mayıs 2011.
- 74 "Over 100,000 Egyptians Living, Working in Kingdom illegally", Hani Hazaimah, *Jordan Times*, 28 Temmuz 2010